

HALK HİKÂYELERİNDE TÜR SORUNU ÜZERİNE

On the Problem of Genre in Folk Narratives

Ezgi ULUSOY ARANYOSI*

ÖZ

Folklorik edebî üretimin sözlü anlatılarında, göz önüne alınan belirli ölçütlere göre tasnifler yapılması ve söz konusu ölçütlerin bu üretime ait kabul edilen anlatılar için genelgeçer sayılması, ilgili literatürün tartışılmalı konularındandır. Çokça halk anlatılarının niteliklerinin ne olduğunu irdeleme yönünde gelişen tartışmaların yolu, “tür” kavramını sorgulayan ve bu sorgulamayı teorik bir zemine yürüten bir karakter kazanmaya meyletmiştir. Bu çalışmada halk hikâyeciliği geleneği çerçevesinde üretilen anlatılar bağlamında, tür sorunu ele alınacaktır. Tartışmanın ilk aşamasında halk anlatısının neliğine dair bir bakış açısı “anlatı nesnesi”, “anlatıcı” ve “anlatıcı ile etkileşim içerisinde olan dinleyici grubu” arasındaki ilişki ağı merkeze alınarak yapılandırılmış bir şema üzerinden ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ardından anlatı nesnesi, anlatıcı ve anlatıyı alımlayan dinleyici topluluğunun anlatının oluşumundaki rolüne çekilen dikkatle, anlatının bağlamsal bir sözlü kültür objesi olarak tanımlanması durumunda, tür sorununun ele alınabileceği alternatif bir düşünsel zeminin oluşabileceği fikrine yoğunlaşılacaktır. Bu öneri, “tür” ve “türsel nitelik” kavramları arasındaki farktan hareket ederek halk anlatılarının bağlamsal karakterinin aşkın bir tür hiyerarşisi çerçevesinde değil, anlatıya ait türsel niteliklerin bileşkesiyle oluşan bir düzlemde incelenmesi gereğini vurgulayacak ve bu bakış açısıyla halk anlatılarına atfı tartışılan tür sorunundaki problematiğin temel dinamiklerinin analizine katkı sağlamaya çalışacaktır.

Anahtar Kelimeler

Halk hikâyeleri, tür sorunu, tür vs. türsel nitelikler.

ABSTRACT

Classifications of oral narratives in folklore which are done by appeal to certain predetermined literary criteria and generalizations of these criteria for the totality of oral narratives in the related tradition seem to be of the controversial aspects of folklor literature. Discussions focusing on what a “folk narrative” is, mostly tend to rather question the concept of “genre”. In this paper, I will take up the problem of genre in narratives that are produced by folk storytelling tradition. First, I present a scheme consisting of “object of narration”, “narrator” and “interacting audience”, and I focus on how this scheme and the communicative aspect of it becomes functional in questioning what a folk narrative could be taken for. In light of this suggestion, I argue that defining folk narrative as a *contextual object of oral culture* could provide us with an alternative viewpoint on how to approach the problem of genre in folk narratives. This definition and its implications move from the distinction between “genre” and “genre-related properties”, which I discuss in the second part of the paper. Claiming that the contextual characteristics of folk narratives could be better evaluated by appeal to composite structures of genre-related properties underlying a narrative rather than to a transcendental hierarchy of genre, the argument is intended to contribute to the present literature a brief analysis of the key concepts regarding the problem of genre in folk narratives.

Key Words

Folk narratives, problem of genre, genre vs. genre-related properties.

Araştırmalarımızı geleneğin kanunları ve ömrü üzerine kurmalıyız, kuru ve cansız metinler üzerine değil. Araştırmamızın bu tarz kuru ve cansız iskelet üzerine koyduğu vücut, yaşayan bir gerçeklik ile bir bağı olmaksızın ve dolayısıyla kıymeti olmaksızın ölüdür ve ölü kalacaktır. (Sydow 2005:124)

Folklor çerçevesinde ele alınabilecek

edebî üretimin sözlü anlatılarında, belirli ölçütlere göre tasnifler yapılması ve bu tasnif ölçütlerinin kavramsallaştırılması yoluyla farklı folklorik üretimler için genelgeçerleştirilmesi literatürde çokça ele alınmış bir problematiktir. Dönem dönem farklı karakterler kazanmış ve çeşitli yaklaşımlarla tartışılmış olan bu problematik bağlamında sözlü anlatıların

* Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi. (ezgiu@bilkent.edu.tr)

neliğine ilişkin soruları gündeme getiren soruşturmalarından öne çıkanları ise, “tür” kavramını ele alanlarıdır.

Bu çalışmada halk hikâyeciliği geleneğince üretilen anlatılar bağlamında, tür sorunu tartışılacaktır. Bu tartışmanın ilk aşamasında halk anlatısının neliğine dair bir bakış açısı, alternatif bir şema üzerinden ortaya konulacaktır. Bu şema “anlatı nesnesi”, “anlatıcı” ve “anlatıcı ile etkileşim içerisinde olan dinleyici grubu” arasındaki ilişki ağı merkeze alınarak yapılandırılacaktır. Bu bölümün ardından anlatı nesnesi, anlatıcı ve anlatıyı alımlayan grubun anlatının oluşumundaki rolüne yapılacak vurgu aracılığıyla anlatının bağlamsal bir sözlü kültür objesi olarak ve yazının başındaki epigrafta Sydow’un deyişiyle “yaşayan gerçeklikle” bağlantılandırılarak tanımlanması durumunda, tür sorununun nasıl bir soruşturma pratiği ile ele alınabileceği tartışılacak ve tür sorununun bu yeni çerçevede nasıl bir yaklaşımla ele alınabileceğine ilişkin bir öneri ortaya konulacaktır.

“Halk Anlatısı” nedir?

Halk anlatılarında tür sorunu tartışmaya açabilmek için, öncelikle halk anlatısının neliğine ilişkin bir mutabakatın ortaya konulması gerekmektedir. “Halk anlatısı” denilince ne anlaşıldığı sorusu, halk anlatılarının bileşenlerinin neler olduğu ve halk anlatılarının nasıl üretildikleri sorularıyla açıklanabilir görünmektedir. Bu sorulara verilebilecek cevaplar, elbette kısa bir makalede ele alınabilecek görüşlerden fazlasını, etraflıca örneklendirmeleri ve temellendirmeleri gerektirir; biz burada, sözlü kültürün temel dinamiklerini teorik düzlemde ele alarak halk anlatılarına alternatif bir yapı çerçevesinde bakılıp bakılamayacağını sorgulayacak, ardından bu alternatif yapı çerçevesinde tür sorunu nasıl yaklaşılabileceğini tartışacağız.

Türk halk edebiyatı bağlamında halk anlatısını tanımlamada Boratav, Türkmen gibi isimlerin çalışmaları, “halk hikâyesi”ni diğer tür anlatılarla karşı-

laştırma ve farkların saptanmasıyla bir tanıma ulaşma çabasıyla gerçekleşmiştir. Boratav, halk hikâyesinin neliğine ilişkin görüşlerini şöyle ortaya koymaktadır:

(...) yeni ve orijinal bir nevi karakter alarak meydana gelen halk hikâyeleri, yerini tuttuğu destanın birçok vasıflarını hala taşımaktadır. Fakat bunlar onun asıl karakterini verenler değildir. Süratle yeni bir neve gidiş vakıası karşısında bulunuyoruz: Destani anane gittikçe zayıflıyor, çünkü destanın aslı karakterini tayin eden sosyal şartlar gittikçe ortadan kayboluyor. (*Halk Hikâyeleri ve Halk...* 1988:63)

Türkmen ise “halk hikâyesi”ni bir edebî olgu olarak şu saptamalarla ele almaktadır:

Destanlar, milletlerin tarihinde derin iz bırakmış önemli olayları harikuladeliyle süsleyerek anlatan uzun, manzum ve millî eserlerdir. Destan anlatıcısı ozan (akın veya bakşı) onu bir kopuz eşliğinde söyler. Bir takım mimik, jest ve taklitlerle anlatımı kuvvetlendirmeğe çalışır.

Halk hikâyelerinde de bu anlatım ananesi devam etmekle beraber mühim bazı farklar onu destandan ayırır. Bunları şöyle sıralamak mümkündür:

Tarihi bir vak’anın olması şart değildir.

Nazım-nesir karışıktır. Zamanla nesir yazma üstünlük kazanmıştır.

Şahısların ve olayların anlatılmasında realist çizgilere daha çok yer verilmiştir.

Kahramanlıklardan çok aşk maceraları konunun ağırlığını teşkil etmektedir.

Ayrıca destanlar belli bir daire teşkil ederler. Halk hikâyelerinde –bilhassa aşk konulu olanlarda– böyle bir daire söz konusu değildir. Hikâyenin kahramanı âşık olur, sevgilisine kavuşmak için maceralara atılır ve kavuşur (Kerem ile Aslı, Ferhat ile Şirin... gibi bir kaç müstesna). Hikâye burada biter. Halbuki destanlarda durum böyle değildir. Mesela; Manas Destanı’nı Manas’ın oğlu Seme-

tey ve onun oğlu Seytek devam ettirirler. (1974:XI)

Bu tür tanımlar ve/veya tanımlama çabaları, halk anlatılarının belirli özelliklerini ifade etmekte iseler de, sözlü kültürün temel dinamikleri ile halk anlatıları arasındaki ilişkiyi her yönüyle kuşatan tanımlar olmaktan uzak görünmektedirler. Bizim bakış açımıza göre, “halk anlatısı” kavramı üç düzlemin biraradlığında oluşan *bağlamsal bir sözlü kültür nesnesidir*. Bu düzlemleri bir şema hâlinde ele alalım:

Yukarıdaki şemaya göre, halk anlatısının oluşmasında rol oynayan bileşenlerden biri “anlatı nesnesi”dir. “Anlatı nesnesi” ifadesi ile kastettiğimiz, hikâyeleme ediminin ürünüdür. Anlatılan “şey”dir. Anlatı nesnesi, derlenen anlatımın kaydı da olabilir, kayıt altına alınmamış bir icranın ta kendisi de. Hikâyelenen olaylar dizisi, bu olayların anlatımında başvuru alan betimlemeler, kısacası anlatılan her şeyin bileşkesi “anlatı nesnesi”dir. Eğer anlatı nesnesi, anlatılan “şey”i imliyor ise, anlatı nesnesi neden halk anlatısı ile bir ve aynı şey değildir de, halk anlatısının üç bileşeninden biri sayılmaktadır? Bu soru, sadece icra içeriğinden ve/veya metinden hareketle bağlamsal bir sözlü kültür nesnesi olan halk anlatısını anlamlandırmanın mümkün olamayacağı düşüncesiyle cevaplandırılabilir. Halk anlatısı, farklı bağlamlarda farklı biçimlere bürünebilen ve çeşitli değişimler ve/veya dönüşümler geçirebilen türden bir muhtevaya sahiptir. Âşık, hikâyesini aktarırken salt ortaya koyduğu anlatı nesnesine odaklı değildir; kendi bireysel tarihi ve birikimini olsun, hikâyesini dinleyen grubun özelliklerine adaptasyonunu olsun, anlatıyı oluştururken etkin biçimde merkeze alır. Bu durum da bizi, halk anlatısının diğer temel dinamiklerini tartışmaya getirir. Sydow’un terminolojisinde halk masalı anlatıcıları için kullanılan “aktif taşıyıcı” kavramıyla da ifade edebileceğimiz “anlatıcı”, geleneğin anlatısını “canlı ve zevkle anlat[an]”

ve bu tür anlatıların çeşitli kesitlerini “birleştir[en], keyfi [olarak] değiştir[en]” kişidir (Sydow 2005:116). Anlatıcı, halk hikâyeciliği bağlamında “âşık” a tekabül etmektedir. Yine Sydow’un terminolojisinden “pasif taşıyıcı” kavramını ödüncülediğimizde, halk anlatısının üçüncü bileşenini elde ederiz. Bu bileşen, anlatıyı “sık dinle[yen], iyi hatırla[yan], (...) gelenekçinin [aktif taşıyıcının, anlatıcının] repertuarını bil[en], onu anlatmaya teşvik ede[n], yani bir ses duvarı gibi [olan]” (Sydow 2005:116) kişiyi imler. Halk hikâyeciliği geleneğinde, pasif taşıyıcılığı gözlemlemek mümkündür. Âşığın anlatı nesnesini sunduğu kitle, pasif gelenek taşıyıcılığı edimini gerçekleştirir; çünkü bu grubu oluşturan kişiler anlatının oluşumunda –Sydow’un “ses duvarı” benzetmesiyle ifade ettiği– sözel-kültürel yankı sisteminin önemli bir parçasıdır. Âşık, hikâyenin neresinde kaldığını dinleyici grubuna sorduğunda ritüelin gerektirdiği tavırla cevap alamadığında, hikâyelemenin dinamizmi sekteye uğrayabilir. Sevdiğini bir kazada kaybedişini hikâyelediğinde, anlatıcı grubunun yeterince etkilenmediğini gören âşık, anlatı nesnesinin söz konusu parçasını kısaltabilir ve/veya değiştirebilir¹. Bu durumun aksi gerçekleşerek anlatıcı grubunun icra esnasında âşıkça sunulan anlatı kesitine gösterdiği ilginin artış göstermesi de söz konusu olabilir. O hâlde âşık, ilgili anlatı kesitini ayrıntılandırarak uzatabilir. Bu tür durumlar, pasif taşıyıcıların anlatının yapılanmasındaki olası etkilerinden yalnızca birkaçıdır. “Anlatı”yı, bağlamsal bir sözlü kültür nesnesi olarak nitelermiz dayanakları, yukarıda ele aldığımız üç bileşendir: “Anlatı” *bağlamsal*dır; çünkü anlatı nesnesi, anlatıcı ve dinleyici grubu içerisinde buldukları bağlamların özelliklerini taşır. “Anlatı” *sözlü kültür nesnesidir*; çünkü icra edildiği ve yeniden üretildiği bağlam tarihsel, toplumsal gelişme sürecinde yaratılan maddi ve manevi değerlerin ifade edildiği bir zemindir. Bu noktada ele almamız gereken

soru, bağlamsal bir sözlü kültür ürünü olan anlatıyı söz konusu üç temel bileşen çerçevesinde, yani anlatı nesnesi, anlatıcı ve dinleyici grubu şeması dâhilinde ele alınan tür sorununa ilişkin olarak neyi imlemektedir.

Anlatı, bağlamsal bir sözlü kültür nesnesi olarak nitelendiğinde, bu nesnenin ontolojisine ilişkin bazı önkabuller gündeme gelmektedir. Eğer anlatı anlatı nesnesinin, anlatıcının ve dinleyici grubunun ortaklığında oluşuyor ise, ortaya çıkan ürünün nitelikleri de doğal olarak bu bileşenlerle ilişkili olacaktır. Bu bileşenlerin anlatının oluşumundaki temel dinamikler olduğu ve bağlamsal değişkenlikleri hesaba katıldığında, anlatının niteliklerinin de çok farklı kombinasyonlara sahip olabileceği ihtimali ortadadır. Türk halk hikâyeciliği bağlamında yapılan bazı yorumlarda, bu kaçınılmaz çeşitliliği sezildiği gözlemlenebilir. Boratav, “halk hikâyeleri, yerini tuttuğu destanın birçok vasıflarını hala taşımaktadır” (*Halk Hikâyeleri ve Halk...* 1988:63) derken her ne kadar “bunlar onun asıl karakterini verenler değildir” (*Halk Hikâyeleri ve Halk...* 63) vurgusunu yapmayı ihmal etmemekte ise de, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği* eserinin ikinci bölümü olan “Nevi Meselesi”nde tanımladığı türlerden “destan”ın birtakım niteliklerinin “halk hikâyesi”nde bulunabileceği gerçeğini yadsıyamamaktadır. Öte yandan, halk anlatısının çoğulcu bir karakter sergileyebilen niteliklerinden kimilerini aslı, kimilerini ise ikincil olarak kabul etmek ve bu kabul üzerinden bir tasnif sistemi geliştirmek sorunlu bir yaklaşım gibi görünmektedir; çünkü bu yaklaşım, bir anlatının hangi niteliğinin/niteliklerinin baskın ve belirleyici, hangilerinin ise nazaran etkisiz ve önemsiz olduğuna dair varsayımlarla yola çıkmayı gerektirir. Bu tür varsayımlar ise, halk anlatısının bağlamsal karakterine ters düşen bir tavrı imlemektedir; zira hikâyelemenin *x* bağlamında son derece işlevsel ve mühim olan bir niteliği, *y* bağlamında ta-

mamen anlamsız bir olguya dönüşebilir. Halk anlatısının karakterini belirleyen niteliklere bir ehemmiyet skalası üzerinden bakmak, bu açıdan problem arz etmekle birlikte niteliksel çoğulluk olgusuna herhangi bir açıklama getirememektedir. Elçin’in Türk halk hikâyelerine getirdiği tanım da benzer bir bakış açısı sergilemektedir. Elçin’e göre, “Türk halk hikâyeleri, zaman seyri ve coğrafya-mekân içinde ‘efsâne, masal, menkabe, destan vb.’ mahsullerle beslen[miştir]” (1986:444). Bu bakış, yine halk anlatılarında çok farklı niteliklerin bir aradığını ortaya koymaktadır; fakat cümle yine bir tasnif kaygısının ürünü olan “[Türk halk hikâyeleri] milletimizin roman ihtiyacını karşılayan eserlerdir” (Elçin 1986:444) sözleriyle bitmektedir. Bu yargıya göre, “başka” türlerin niteliklerini taşıyan ama aslında “halk hikâyesi” türü çerçevesinde sınıflanan ve aynı zamanda “roman türü”ne yönelik ihtiyacı karşıladığı iddia edilen bir sözlü kültür nesnesi ile karşı karşıya kaldığımızda, tür sorununa bakışımızı nasıl şekillendirebiliriz?

Alternatif Bir Yaklaşım Mümkün mü?: “Tür” versus “Türsel Nitelikler”

Bağlamsal bir sözel kültür nesnesi olan anlatı, anlatıcının ve dinleyici grubunun iletişimi/etkileşimi ile anlatı nesnesinin hâlihazırdaki niteliklerini değiştirip dönüştürebilir. Boratav’ın deyişiyle, “[âşik] mevzularına zamanın ve muhitin istediği şekilleri verecektir” (*Folklor ve Edebiyat* 1983:213, vurgu benim E. U. A.). Sonuçta üretilen anlatı hem anlatı nesnesinin özsel niteliklerini, hem de anlatıcı ve dinleyici grubu arasındaki iletişim/etkileşimin doğurduğu nitelikleri içerecektir². Bu durumda söz konusu nitelikler³, anlatı nesnesine içkin görünmektedir. Bu içkinlik, anlatı nesnesi oluşturulurken –örneğin, nasıl bir masa yapılırken materyaline, şekline, ölçülerine karar verilerek bu nitelikler masaya kazandırılıyor ise– birtakım edebî niteliklerin bu nesneye yüklenmesinden kaynaklanır. Masa analogisini sürdüren

bir düşünce deneyine girişirsek, benzer özelliklerin çok farklı masalarda ortak olarak bulunabilmesi durumunu, anlatı nesnelere için de kurgulayabiliriz: Türsel niteliklerin çok farklı kombinasyonları son derece benzer anlatı nesnelere karşımıza çıkabilirken, benzer türsel niteliklere sahipmiş gibi görünen anlatı nesnelere birbirinden çok farklı olduğu görüşüne kapılabiliriz. Bir başka deyişle, herhangi bir nesnenin pek çok farklı nitelikle yüklenmiş olabilmesi gibi, bir anlatı da bir çerçevede ortaklık arz eden ve/veya etmeyen farklı türsel niteliklere mazhar olabilir. Dolayısıyla türsel nitelikler, anlatı nesnesine aşkın olan ve genelgeçerleştirilerek “tür” kavramının inşasında kullanılan tasnif araçları olarak alınmak yerine, anlatı nesnesinin neliğini ortaya koyan edebî görüngüler olarak düşünülebilir. Anlatının doğasına içkin türsel nitelikleri, anlatı nesnesini oluşturan pek çok şeye ilişkin olabilir: Anlatı kişilerine, olaylara, mekanlara, anlatım formuna (nazım, nesir)... Anlatıcının “masal” olarak aktarmaya başladığı halk anlatısında bir anlatı kişisini kahramanlaştırmasıyla anlatı “x türsel niteliğine sahip” hâle gelir ki bu onu “destansı” kılabilir. Bu durumun tam aksi mümkünken, farklı halk anlatıları arasında da bu tür geçişler ve niteliksel kombinasyonlar gerçekleşebilir. Bu durumda, sınırları kesin çizgilerle çizilmiş birtakım türlerden bahsetmek zorlaşmaktadır. Kapsayıcı ve tektipleştirici türler yerine, anlatının üretildiği ve tüketildiği bağlamın yansuları olan türsel niteliklerden söz etmek daha yerinde görünmektedir. Karşılaşılan bir metin, bir türün içine dahil edilip edilmeme sorusu ile yargılanmaktansa, kendi bütünlüğü içerisinde ve kendi nitelikleriyle ele alınmalıdır. Ancak o hâlde ne anlatı nesnesi, ne anlatıcı, ne de anlatı nesnesinin sunulduğu dinleyici grubunun anlatıyı kuşatan yönleri ihmal edilir. Halk anlatısının farklı ve değişken yüzlerini yadsımamak, bu tür bir yaklaşımla mümkün görünmektedir. Bağlamsal sözlü kültür nesne-

si olarak ifade ettiğimiz halk anlatısına “tür” yerine “türsel nitelikler” çerçevesinde böylece bakmak, türsel niteliklerin ontolojik durumlarının nasıl belirlendiği –yani türsel niteliklerin neyi imlediği– sorusuna cevap niteliği taşımakta ise de, türsel niteliklerin bilinebilirliğine ilişkin epistemolojik soru hâlâ cevabını beklemektedir.

Türsel niteliklerin bilgisine nasıl ulaşılabileceği meselesi, bağlamsal bir sözlü kültür nesnesi olarak nitelediğimiz anlatının sacayağı etrafıca ele alınmaksızın irdelenemeyecek bir meseledir. Anlatının sacayağı olarak tabir ettiğimiz bileşenler, yukarıda ele alınan şemada görüldüğü üzere, (a) anlatı nesnesi, (b) aktif taşıyıcı olarak da ifade edebileceğimiz anlatıcı, (c) pasif taşıyıcılar olarak da nitelenebilecek olan dinleyici grubudur. Bu anlatı bileşenleri arasındaki ilişkilendirmelerden hareketle, aktif taşıyıcı olan anlatıcının anlatı nesnesini aktardığı gruba yönelik olarak anlatımını yeniden kurması edimini ele alalım: İcrayı gerçekleştiren anlatıcının elindeki malzemenin sunduğu taslak yapı, bu taslak yapının anlatıcı tarafından hem kendi kişisel tarihi, hem de içerisinde bulunduğu sosyokültürel bağlam çerçevesinde geliştirilmesi, performans esnasında dinleyici grubunun ördüğü “ses duvarı”nın karakteristiklerinin anlatıya etkisi türsel niteliklerin belirleniminde rol oynayan faktörlerdir. Bu hâlde, halk anlatısının türsel niteliklerini incelemenin yolu, anlatımın üç bileşeninin göz önüne alınmasıyla gerçekleştirilebilir görünmektedir. Türsel niteliklerin bilinebilirliği, bu tür bir yaklaşımla ortaya konulacak daha kapsamlı bir başka çalışmayı gerektirmektedir.

Bu çalışmada halk anlatısının bağlamsal bir sözlü kültür nesnesi olarak nasıl bir yapıdan müteşekkil olabileceğine ilişkin bir öneri tartışılmıştır. Anlatı nesnesi, anlatıcı ve dinleyici grubu olarak zikredebileceğimiz üç bileşenden oluşan bu yapının, tür sorununa bakışı hangi açılardan etkileyebileceği ele alınmıştır.

Bugüne değin ya bir tasnif sorunu, ya da Bauman'ın deyişiyle "pragmatik" (2006: 166) olarak ele alınan tür sorununa, so-yut düzlemde var olduğu önkabulü yaygın olan "aşkın tür"ün penceresinden değil, sözlü kültürün bağlamsallığından hareket edilerek anlatının değişken doğasına içkin olan niteliklerin kaleydoskopundan bakılmaya çalışılmıştır. Bu anlamda çalışmamızda sunulmaya çalışılan çerçeve, halk anlatısının "gelenek hâline gelmiş bir sunum şekli" (Bauman 2006:165) olan "tür"ün kısıtlayıcı karakterinden sıyrılıp kendi nitelikleriyle özgürleşmesine de zemin hazırlamaktadır. Bauman'ın deyişiyle:

"saf" türsel tiplere yönelik gelenekçi yaklaşımın ön yargısı ve eğilimi hem karışık formların marjinalleştirilmesine hem de onların en önemli özelliklerini inkâr veya küçümsemeye meyletmektedir. Hâlbuki türler sunumların ve beklentilerin esnek ve yönlendirilebilir bir kavramı olursa, muamma, hikâye ve masallar ile türsel sentezler gibi karışım formları daha fazla anlaşılabilir olmaktadır. (2006:169)

Halkbiliminin önemli odaklarından olan halk anlatılarının, "tür" tanımlarına göre ölçüp biçilmek yerine, "türsel nitelikleri"nin neliğiyle incelenen bağlamsal sözlü kültür nesnelere olarak ele alınmaları, literatürün bu kapsamda sözlü formül kuramı ışığında evrildiği nokta açısından ufuk açıcı bir hareket noktası gibi görünmektedir.

NOTLAR

- 1 2009-2010 akademik yılının güz döneminde, Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü'nde verilmiş olan "Türk Öyküsü" dersine Prof. Dr. M. Öcal Oğuz tarafından davet edilen aşık Mustafa Aydın'ın sergilediği performasta benzer bir durum gözlemlenmiştir. Aşık, eşini ve kızını kaybettiği trafik kazasını ağlayarak hikâyelerken, dinleyici grubu oluşturan dokuz öğrenciden sadece biri anlatıya gözlemlenebilir duygusal tepki göstermiştir. Bu hikâyelemenin anlatıcı tarafından kısa tutulduğu ve fazlaca ayrıntılandırılmadan başka bir anlatı kesitine geçişin gerçekleştiği gözlemlenmiştir. Bu durum anlatıcı ile pasif taşıyıcılar arasındaki etkileşim

min anlatının oluşumuna etkisine örnek olarak verilebilir.

- 2 Bu noktada Hanks'in "Discourse Genres in a Theory of Practice" başlıklı makalesini zikretmekte fayda vardır. Hanks'e göre, türler "sosyal uygulamanın unsurları olarak, hem onuşmacı ve dinleyicinin bir dizi tutumlarına işaret eden sosyal ilişkilerin yapısının temelinde yer alırlar hem de bir dizi muhtemel sosyal anlamları tarif ederler" (aktaran Bauman 169). Bu çalışmanın beşinci sayfasında âşığın, belirli etkileşimler sonucu hikâyesinde değişiklikler yapması, Hanks'in diskur ve tür üzerine geliştirdiği modele paralel bir olgu gibi görünmektedir. Bu paralellik Hanks'in şu görüşlerinden hareketle kurulabilir: "Bir konuşmacı, alışılmış beklentilere sıkı sıkı bağlı kalmaya çaba sarf edebileceği gibi, bunları çeşitli şekillerde manipule de edebilir, bu amaçla çeşitli türlerle ilişkin stilistik özellikleri birleştirir veya çerçeve mekanizmalarının veya metinsel imaların hikâye ve anlam yüksekligi yaratmak için manipule edebilir" (aktaran Bauman 169).
- 3 Ödevde bu nitelikler, "türsel nitelikler" olarak ifade edilecektir; çünkü çok yoğun bir biçimde benzer nitelikler taşıyan halk anlatıları, belirli üst yapılar çerçevesinde gruplanabilir. Sorun teşkil eden durum, her bir halk anlatısını zorunlu olarak bir üst gruba dâhil etme çabasıdır. Bu üst gruplar, her folklorik evrende başka başka gruplamalarla oluşturulabilirdi ve duvarları geçişken olabilmelidir. Bu üst gruplar referans noktası alınarak listelenen nitelikler ise, belirli bir "tür"ün nitelikleri olarak değil, "türsel nitelikler" olarak ele alınmalıdır. Biz burada, yukarıda zikrettiğimiz üst yapıları oluşturmak yerine –ki bu başka bir çalışmanın konusudur– tür sorununda merkeze alınabilecek en temel birimlerden biri olan halk anlatısı üzerinden bir tartışma yürütmeyi tercih etmekteyiz.

KAYNAKLAR

- Bauman, Richard. "Tür". *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1*. Ankara: Geleneksel Yayınları, 2006.
- Boratav, Pertev Naili. *Folklor ve Edebiyat 2*. İstanbul: Adam Yayınları, 1983.
- . *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*. İstanbul: Adam Yayınları, 1988.
- Elçin, Şükrü. *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986.
- Sydow, Carl Wilhelm von. "Coğrafya ve Masal Ekiptipleri". *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*. Haz. M. Öcal Oğuz ve Selcan Gürçayır. Ankara: Millî Folklor Yayınları, 2005. 108-124.
- Türkmen, Fikret. *Aşık Garip Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1974.